

درباره کوچه ضیا که در ذهن مشهدی ها با یک شاخصه شناخته می شد

کوچه علمای مشهد

رضا سلیمان نوری

کوچه، ضیا، از معبرهای ایجادشده در اطراف حرم مطهر رضوی در نیمه دوم دوران حکومت قاجارها بر ایران است. در نقشه دالمج(ترسیم شده به سال ۱۲۴۸ خورشیدی) کوچه ضیا دارای پیچ وخم های امروزی نیست و تنها دارای دو کوچه بن بست کوچک است که یکی از کوچه حوض محمدعلی خان و دیگری از راسته کوچه ته پل محله منشعب می شده است.

همچنین حدفاصل دو کوچه را چند پلاک بزرگ به خود اختصاص داده است که هیچ کدام مالک معروفی نداشته اند، زیرا اگر مالکان این پلاک ها معروف بودند، دالمج حتما نامی از آن ها در نقشه اش ذکر می کرد، البته وضعیت این کوچه در سال های بعد با تغییرات بسیاری همراه است. تاجایی که در نقشه موسوم به توسعه مشهد(سال ۱۳۱۰ خورشیدی ترسیم شده است) تاحد بسیاری مشابه وضعیت کوچه در سال های ابتدایی دهه ۲۰سده چهاردهم خورشیدی است. گواه دیگر گسترش این کوچه در دوران قاجار، یگانه بنای تاریخی موجود در آن است. براساس نقشه دالمج، این بنا یک آب انبار بوده است و به گواه کتیبه نصب شده بر دیوار آن، در سال های نزدیک به انقلاب مشروطه ایجاد شده است.

● کوچه ضیا؛ معروف به کوچه درازه

ساختر کوچه ضیا همان گونه که در بالا بیان شد، در سال های نخست دوره پهلوی نسبت به دوره ناصرالدین شاهسی، تغییر بسیاری کرده است. براساس نقشه های ۱۳۱۰ و ۱۳۳۳ (نخستین نقشه راهنمای گردشگری مشهد محسوب می شود، در این دوران، کوچه ضیا از سمت کوچه حوض محمد علی خان رشد چشمگیری پیدا می کند. این کوچه همچنین در آن زمان، شامل یک مسیر اصلی جنوبی شمالی بوده که در محل آب انبار قاجاری به طور موقت، مسیر آن غربی شرقی می شده است اما سرانجام پس از چند تغییر مسیر دیگر، در جهت غربی بدون اتصال با خیابانی دیگر به انتها می رسیده

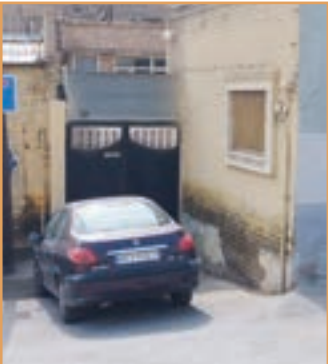
است. کوچه ضیا همچنین دارای شش فرعی (دو فرعی غربی، دو فرعی شرقی ودو فرعی شمالی) بوده است که همگی بن بست بوده اند. این ساختار فیزیکی تا پایان دهه ۳۰سده چهاردهم همچنان حفظ شده است ولی در این ایام، باتخریب دو پلاک وتغییراتی دیگر، کوچه ضیا به راسته کوچه ته پل محله راه پیدا می کند واز بن بست خارج می شود. این مهم هم البته به همت مریدان برخی علمای ساکن در کوچه، همچون مدرس یزدی، مهدوی دامغانی وضیا رح می دهد تا این مریدان باراحتی بیشتری به بیوت علما دسترسی پیدا کنند. در ادامه، این اتفاق از کوچه ضیا، کوچه ای طولانی وباریک می سازد وسبب شهرت آن به «کوچه درازه» می شود. از دیگرسو

چون دسترسی به بیوت علما آسان می شود، مشهدی ها پس از آن، این راسته را، کوچه علما، لقب می دهند. پادی از خانه دودرنه رضا ناگفته نماند که تا قبل از بازگشایی کوچه ضیا، خانه ای دودر اینجا(کنار مسجد درخت توت در حاشیه راسته کوچه ته پل محله) قرار داشته که یک درش به محله نوغان و ته پل محله، باز می شده است، به همین دلیل مردم محلی در وقت نیاز از طریق این خانه برای رفتن به محلات دیگر استفاده می کردند. ناگفته نماند که این خانه نیز، به دلیل سکونت پیرزنی مشهور به «ننه رضا»، در بین اهالی به خانه ننه رضا مشهور بوده که از معدود خانه کوچه های مشهد، موسوم به خانه های دودر، محسوب می شده است.

● کوچه ضیا پس از تخریب های دوره ولیان

کوچه ضیا تا سال های ابتدایی دهه ۵۰ در اوج رونق وشهرت بوده وتعداد درخور توجهی از پلاک های آن به بیوت علمای شهر اختصاص داشته است اما از آن زمان به بعد، وضعیت زندگی در این کوچه، سیر نزولی به خود می گیرد. دلیل آن هم تخریب های انجام شده در بافت اطراف حرم مطهر توسط عبدالعظیم ولیان، ناب التولیه آستان قدس واستاندار وقت، است. بر اثر این فعالیت ها، بسیاری از مدارس علمیه و بناهای اقامتی شهر از بین می رود ودر نتیجه مالکان بناهای اقامتی کوچه، به اطراف نقل مکان می کنند وبیشتر علما نیز به نزدیکی مدارس علمیه تازه تأسیس در محدوده چهارباغ می روند وبه این صورت، کوچه ضیا از محدوده مسکونی علما به کوچه ای اقامتی برای زائران تبدیل می شود.

البته این پایان ماجرا نیست، زیرا با آغاز اجرای طرح نوسازی اطراف حرم مطهر در اواخر دهه ۷۰ خورشیدی، اندک ساکنان قدیمی کوچه نیز مجبور به ترک آن می شوند، تاجایی که اکنون فقط خانواده «اعظم»، که از ساکنان قبل از انقلاب در این کوچه هستند، همچنان در آن سکونت دارند.

نمایی از خانه خاندان اعظم

نمای کوچه ضیاء با تابلوی، ته پل محله ۷.

● کوچه ضیا در سال های اخیر

اکنون هنگام ورود به این کوچه(از کوچه حوض محمد علی خان در جانب شرقی) شش پلاک اقامتی وتعدادی فروشگاه محصولات مورد نیاز زائران قرار دارد وپس از آن در محل تخریب چند پلاک مسکونی، بوستانی کوچک وبی نام ساخته شده است. این بوستان که مقابل نخستین فرعی شرقی واقع شده است، کوچه ضیا را به پارکینگ ایجاد شده در پی تخریب پلاک های کوچه صاحبکار، متصل می کند. دو پلاک تخریبی، سه اقامتی وچهار فروشگاه، بخش بعدی کوچه تا یگانه فرعی شرقی آن است.

چهار پلاک اقامتی، یک مغازه، یک پست برق، یک پارک محلی ونمای یک خانه قدیمی در این بن بست سابق که پس از تخریب های اخیر به کوچه صاحبکار و شارستان ته پل محله راه پیدا کرده است، دیده می شود.

آب انبار قاجاری وبناي موسويه

آب انبار قاجاری و بناي موسويه

مرحوم آیت ا... موسوی نژاد که به عنوان حوزه علمیه خواهران استفاده می شود و در کنار بوستان تندیس قرار گرفته است(این بوستان برخابه خانه ایت ا... مهدوی دامغانی و چند خانه دیگر ایجاد شده است)، از دیگر مکان های هویتی کوچه ضیا است. در ادامه، یک خانه ارزشمند مربوط به دوران پهلوی دوم، یک بنای در حال ساخت، یک مهمان پذیر فعال و یک پارکینگ ساخته شده در اطراف مسجد «درخت توت»، سایر پلاک های این بخش کوچه ضیا تا فرعی بعدی رابه خود اختصاص داده اند.

فرعی دوم غربی کوچه هم میزبان شش اقامتی مختلف و دو خانه مسکونی ودو پلاک تخریبی است که یکی از آن ها به بوستان اصلی کوچه متصل می شود. باتغییرات رخ داده در کوچه پس از اقامتی، ابتدای این فرعی کوچه به پایان می رسد و برای ادامه دادن راه، باید از میان بوستان تندیس گذشت. پس از این بوستان هم تنها یک انبار ،، خانه مرحوم اعظم، به عنوان قدیمی ترین ساکن کنونی کوچه، و یک پارکینگ متعلق به شهرداری قرار دارد.

معروف شده است، در یکی از خانه های نخستین کوچه(پس از تقاطع با کوچه حوض محمدعلی خان) ساکن بوده است. خاندان معینی ازغدی که پدرشان از وعاظ نیمه نخست قرن چهاردهم مشهد بوده و یکی از پسران خانواده یعنی حسن معینی ازغدی، از شاعران شناخته شده شهر و از اعضای کافه داش آقا، در یکی دیگر از منازل این کوچه زندگی می کردند. همچنین خاندان اعظم، از سامورسازان قدیم مشهد، نزدیک هفتاد سال است در کوچه ضیا سکونت دارند. سرانجام اینکه خاندان های قدیمی چون امیرفخریان، سلیمی، رضوانی و... هر کدام مدتی رادر کوچه ضیا روزگار گذرانده اند.

چهره های نامدار کوچه

آیت ا... حاج میرزا سید احمد مدرس با فقی یزدی، معروف به «نهنگ علما»، خاندان مهدوی دامغانی، آیت ا... سید محمد موسوی نژاد، مؤسس مدرسه علمیه موسوی نژاد، حاج آقا ضیا، پیش نماز مسجد «درخت توت»، خاندان معینی ازغدی، خاندان اعظم، از سامورسازان قدیم مشهد.

نام های دیگر

کوچه درازه
و کوچه علمای مشهد

مکان های هویتی کوچه

بنای موسویه
مسجد درخت توت

وجه تسمیه نام کوچه

به نام آقای ضیا پیش نماز مسجد محل شناخته می شده است.

بنای تاریخی ثبت ملی شده

آب انبار قاجاری

موقعیت جغرافیایی

در منطقه ثامن قرار دارد و منشعب از کوچه حوض محمدعلی خان است که اکنون در ابتدای یک سوی آن، تابلوی آستانه پرست ۹ و در سوی دیگرش، نشان ته پل محله ۷ نصب شده است.

ایران نامه

مطبوعات؛ از پیدایش تا آرشیدر گنجینه رضوی

روزنامه وقایع اتفاقیه؛ اولین روزنامه رسمی ایران

کمال سیستانی | تشکیل کانون مطبوعات کشور در ۲۵ مهر ۱۳۶۴ بهانه ای شد تا در این ستون، گذری مختصر بر ورود فن روزنامه نگاری به ایران داشته باشیم و در ادامه به معرفی مختصر آرشیدو مطبوعاتی در مرکز اسناد آستان قدس رضوی بپردازیم. ابتدا خوب است بدانید آنچه امروز ما به نام روزنامه می شناسیم، سال ۱۶۰۵ میلادی با نام «Lewettijcke Eijdinghe»، در بلژیک پدید آمده و با رونق صنعت چاپ، روزنامه نگاری دنیا نیز رونق گرفته است. در ایران نیز میرزا صالح شیرازی که در انگلیس تحصیل می کرده، به خوبی بافتون چاپ آشنا می شود و دستگاهی با خودش، از اروپا به ایران می آورد و در نخستین گام به سال ۱۲۱۵ خورشیدی، روزنامه ای به سبک اروپایی ها منتشر می کند که «کاغذ اخبار» نامیده می شود، ولی چون کمتر نسخه ای از آن دیده شده است، برخی مورخان آن را مینای آغاز روزنامه نگاری محسوب نمی کنند. پانزده سال پس از این روزنامه(سال ۱۲۲۹ خورشیدی)، امیرکبیر دستور می دهد «ادوارد برجیس» انگلیسی، اولین روزنامه رسمی را منتشر و مردم را از وقایع واتفاقات دربار ومملکت آگاه کند. نام این جریده را وقایع اتفاقیه، می گذارند، اما همین روزنامه که خود امیرکبیر بنیان گذار آن بود، در زمان قتلش در حق امیرکبیر بزرگ اجحاف می کند و خدمات ارزنده اش را ناصواب جلوه می دهد. این جریده حتی خبر قتل اورا به فاصله بیست روز بعد از مرگش، بسیار کوتاه و تلگرافی اعلام می کند، با این حال صنعت مطبوعات در ایران تعطیل نمی شود و ادامه می یابد.

درواقع این صنعت وهنر که از «روزنامه وقایع اتفاقیه» شروع شده است، پنجاه سال بعد با آغاز مشروطه به اوج می رسد. رشد روزنامه نگاری سبب روشننگری های سیاسی، اجتماعی وآغاز تحولات متعدد در جامعه آن زمان می شود، آن چنان که به روایت اسناد، به طور کلی در دوره قاجار حدود هزار عنوان، در دوره پهلوی بالغ بر ۴ هزار عنوان و در سال های پس از پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون، افزون بر ۲۵ هزار نشریه رسمی وغیررسمی چاپ شده است.

مرکز اسناد آستان قدس رضوی که بخش آرشیدو مطبوعات آن از سال ۱۳۵۹ پا گرفته است، بسیاری از این مطبوعات را(از نسخه تصویری «کاغذ اخبار» تا اولین روزنامه رسمی ایران و بسیاری دیگر از روزنامه های دوره قاجار و پس از آن) شناسایی کرده است و در آرشیدوی کاملاً مجهز وتخصصی نگهداری می کند.

ناگفته نماند که وقف در شکل گیری این آرشیدو مطبوعاتی، نقش پررنگی داشته است؛ از بانو اشرف السلطنه(همسر اعتمادالسلطنه وزیر انطباعات دوره قاجار) که تعدادی از نفیس ترین روزنامه ها را وقف کرده است تا رضاخان بنایبی طباطبایی(مدیر روزنامه تاتار) و بسیاری دیگر از صاحبان روزنامه های دوره قاجار وهمچنین شخصیت هایی چون سیدجلال طهرانی، اوکتابی(رئیس کتابخانه) و دیگران، یادگارهایی در اینجا دارند ونامشان در صدر واقفان منابع مطبوعاتی دیده می شود.

آرشیدو مطبوعات آستان قدس رضوی، امروز یکی ازسندهای افتخار این شهر است؛ زیرا به عنوان تنها آرشیدو منطقه ای در شرق کشور فعالیت می کند وعلاوه بر آن، باتوجه به مجموعه عظیمی از مطبوعات که تمام ۳۱ استان کشور را پوشش می دهد، پذیرای محققانی ازسراسر کشور است.

همچنین بسیاری از نفایس روزنامه ای که در هیچ جای دنیا نسخه ای از آن ها دیده نشده(از دومین نشریه فرانسوی زبان ایران به نام «اگودوپرس» که نسخه چاپی آن تاکنون دیده نشده، تا نشریه «التوده» که به زبان های فرانسه، عربی وفارسی در پاریس چاپ می شد وبخش فارسی آن شرح سفر مظفرالدین شاه به آن کشور است) در این آرشیدو مطبوعاتی دیده می شود که نسخه های آن ها در دسترس است.

از ویژگی های منحصر به فرد این آرشیدو، جذب و نگهداری بالغ بر ۲ هزار نشریه چاپ شده در مشهد در طول ۱۲۰ سال تاریخ روزنامه نگاری این شهر است که آن را تبدیل به یک آرشیدو غنی و کامل از نشریات محلی کرده است.

در ادامه باید بگوییم که به مدد نام علی بن موسی الرضا(ع)، هر روزه مشتاقان بسیاری پیدا می شوند که مجموعه های مطبوعاتی خود را به این مرکز واگذار کنند. در بیست سال اخیر، بیش از ۷۰۰ هزار نسخه نشریه، وقف این مرکز بایه آن اهدا شده است که علاوه بر غنای مجموعه آرشیدو، سبب حفظ بخشی از میراث مکتوب ایرانیان شده است. انتظار می رود هموطنان با همدلی وهمراهی خود در زمینه واگذاری مجموعه هایشان از یک نسخه نشریه تاهر تعدادی، برای نجات روزنامه ها ومجله هایی که بسیاری از آن ها به دلیل شرایط نامساعد نگهداری به ورق پاره تبدیل شده اند، ما را یاری رسانند. این مرکز در این زمینه، آماده همه گونه همکاری ومشاوره است.

کاغذ اخبار اولین روزنامه ایران که به دست میرزا صالح شیرازی تأسیس شد

شماره ۱۵

۳ شنبه

۲۵ مهر ۱۴۰۲
(ربع ثانی ۱۴۴۵)
شماره ۴۰۵

۱۵

تاریخ و هویت